

SZÖVEGÉRTELMEZÉSEK – A DEKONSTUKCIÓ HERMENEUTIKAI OLVASATA
ÉS A HERMENEUTIKA DEKONSTRUKCIÓJA

I. Bevezetés

Az értelmezés teljesen átszövi az emberi tevékenység szinte minden fajtáját,¹ ezért jogos a kérdés, hogyan kell helyesen művelni. E kérdésre azonban nem tudunk úgy válaszolni, hogy ne folyamodnánk újra értelmezéshez... E klasszikus regressziós probléma ellenére az értelmezésnek több, egymást sokszor kölcsönösen kizáró elmélete van. Ha egyetlen út kínálkozna az interpretálásra, legalább tudnánk, hogy nagy valószínűséggel miképp kell végezni. Ehelyett azonban támpont nélkül marad, aki megfontoltan akar eljárni. Nem hagyhatjuk a kérdést figyelmen kívül sem azt mondván, hogy bennünket nem befolyásolnak elméletek. Mindenki él értelmezési stratégiával, jóllehet többségünk nem reflektál rá.² Az értelmezésemle-tek megközelítése lehetetlen lenne, ha nem hunyhatnánk ilyenkor szemet, így ezt tesszük, de a fenntartásainkat nem felejtjük.³

Paul Ricœur az értelmezésemleleteket két szembenálló halmazra osztotta fel: a hit és a gyanú hermeneutikájára.⁴ Az előbbi a szövegben⁵ egységes értelmet feltételez, annak ellentmondásait, hézagait, többértelműségeit az ún. hermeneutikai jóindulat⁶ segítségével orvosolja. A „gyanú hívei” viszont éppen e hiányosságokat és azok okait kutatják. A hit által összeállított értelem számukra nem kielégítő, mivel az ellentmondásosság véleményük szerint nem is kiküszöbölhető. Az értelmezésemleleteket a lehető legmegalapozottabb módon úgy vizsgálhatjuk meg, ha előre kinyilvánítjuk értelmezési előfeltevéseinket. Először az egyik értelmezéseméleti végletet képviselve interpretáljuk a másik extrémítás egy szövegét, majd ezt fordítva is elvégezzük, s a perspektívaváltás talán megszabadít a vakfoltoktól.⁷

A hit hermeneutikája lefoglalta magának „a hermeneutika” nevet. Története régi és viszonylag egységes. A huszadik században összefonódott a fenomenológiával, Martin Heidegger fellépésével pedig megszületett az egzisztenciális hermeneutika,⁸ a jóindulat hermeneutikája azóta többnyire ebben az irányzatban ölt testet. Hans-Georg Gadamer, egzisztenciális hermeneuta *Szöveg és interpretáció* című tanulmányát választottuk értelmezésre.⁹

¹ Az olvasás, az írás, az eszközhasználat, az észlelés stb. mind-mind értelmezéssel párosul. Sőt, már az értelmezés megléte is értelmezés kérdése „Az adott nem egy interpretáció eredménye maga is?” Hans-Georg Gadamer: „Szöveg és interpretáció”, ford. Hévízi Ottó, in *Szöveg és interpretáció*, szerk. Bacsó Béla, Budapest, Cserépfalvi Könyvkiadó, 1991. 24.

² „A legtöbb olvasat... vakon alkalmaz trópusokat a szövegre, miközben azt állítja, ezt nem teszi.” Jonathan Culler: *Dekonstrukció*, ford. Módos Magdolna, Budapest, Osiris Kiadó, 1997. 111. Culler itt Harold Bloomot parafrázálja.

³ Felvethetnénk, hogy itt a hermeneutikai kör *circulus vitiosus*a (Számталan helyen leírt fogalom. Pl. Gadamer: i. m. 18.), amivel küszködünk, és mindig már benne vagyunk az értelmezésben, nem kerülhetünk a körkörösség elé. De itt e magyarázattal nem élhetünk, hiszen e fogalom helytállóságáról is kell éppen értekezni.

⁴ Paul Ricœur: „Az interpretációk konfliktusa”, ford. Martonyi Éva, in *Ikonológia és Műértelmezés 3. - A hermeneutika elmélete*, szerk. Fabiny Tibor, Szeged, JATEPress, 1998. 139–150.

⁵ A tanulmány a szövegértelmezéssel foglalkozik, noha gyakran beszél szélesebb értelemben az értelmezésről.

⁶ A hermeneutikai jóindulat kifejezésének eredete homályba vész. Jelentése: az értelmező jóindulata a szöveg egységes értelme iránt. A hit vagy bizalom szón is ugyanezt értjük.

⁷ Vö. Gayatri C. Spivak: „Translator’s preface”, in Jacques Derrida: *Of grammatology*, Baltimore, London, Johns Hopkins University Press, 1976. xxlx.

⁸ Heidegger az értelmezést egy „egzisztenciálé felé mélyítette el”, Gadamer: i. m. 18.

⁹ Azért is döntöttünk mellette, mert míg Heidegger a jelenvaló lét fenomenológiájával és a lét értelmére irányuló kérdéssel foglalatzkodott, bár a nyelviség problémájával is szembénézett (Vö. Fehér M. István: *Martin Heidegger*, Budapest, Göncöl Kiadó, 1992. 309–319.), addig Gadamer, közvetlen tanítványa, elsősorban a szövegiség témájában mélyedt el. Hans-Georg Gadamer főműve, az *Igazság és módszer* (ford. Bonyhai Gábor, Budapest, Gondolat Kiadó, 1984.) teljes egészében műalkotások és szövegek értelmezéséről szól.

A gyanakvás ugyanúgy megvolt mindig is az emberben, mint a hit, így történelme ennek is lehetne, ellenben a gyanú szószólói a történelmet kétellyel illetik,¹⁰ és iskolákról hallani sem akarnak.¹¹ Folyamatként nem is íránk le tehát, de megemlítjük Karl Marx, Friedrich Nietzsche és Sigmund Freud nevét.¹² Nyomdokaikon haladva – mégis muszáj irányvonalokról beszélni – fejlődött ki a marxista, pszichoanalitikus és a feminista interpretáció. De egy kevésbé partikulárisnak tűnő megközelítést választottunk a gyanú hermeneutikáján belül, a dekonstrukciót. Ez alkalmasabbnak mutatkozik egy elméleti munka értelmezésére. Szövegnek pedig Jacques Derrida *Éperons. Nietzsche stílusai*¹³ című művét választottuk.

II. Interpretáció Gadamertól Derridáig és vissza

A hit és a gyanú hermeneutikája a huszadik századi nyelvi fordulattal teljesedett ki. Valaha a szövegeket másodlagos ismeretforrásként könyvelték el, de a fordulat óta legtöbbször egyetértünk „A megérthető lét – nyelv.”-tézissel,¹⁴ azaz a nyelv transzcendentális pozíciója okán genuin filozófiai témává vált. A huszadik század zsúfolt volt az értelmezélméletektől, a ricœuri pólusok nem képesek lefedni a kibontakozó elméleteket.¹⁵ Gadamer és Derrida is fő ágense volt e forrongásnak, hát nem tették-e már meg, amit célul tűztünk ki? 1981-ben a párizsi Goethe-intézetben egy sokat ígérő csúcstalálkozón került szembe a két filozófus.¹⁶ A konfrontáció megtörtént, de meg nem értés jellemezte kettejük dialógusát.¹⁷ Ennek magyarázatáért nem halogathatjuk tovább az értelmezés és a megértés meghatározását és elkülönítését.

Az értelmezés egy szövegből egy másik szöveget alkot. Etimológiailag az interpretáció az *interpretes* (tolmács) szóból ered,¹⁸ akinek funkciója, hogy befogadhatóvá teszi mások számára a szöveget. Az interpretáció fogalma így magában foglalja a jóindulatot, ha az etimológia számít. A megértés az elsajátítás egy neme, ennek folyamán nem készül szöveg. Ezen intellektuális aktusban a szöveg feltételezett nyerhető(k) ki. Léván pusztán szellemi természetű, a megértés eseménye csak az adott befogadó számára történik meg. Egy személy megértéséről csak akkor szerezhethünk tudomást, ha azt verbálisan vagy egyéb módon, akarva vagy akaratlanul kinyilvánítja.¹⁹ A hit hermeneutikájában a megértés kap nagy szerepet. A gyanú eljárásainál a figyelem viszont arra irányul, ami az értelemegész megteremtésének ellenáll. Ezért nem csoda, hogy a konferencián Derrida „nem értette” Gadamer előadását. Saját elméletének fordított volna hátat, ha kifejezetten jóindulattal viseltetik a hermeneuta kijelentéseinek intencionált értelme iránt. S noha Gadamer később többször foglalkozott a dekonstrukció kihívásával, jelen tanulmány céljait ő sem teljesítette be.²⁰

¹⁰ Pl.: „...Derrida hangsúlyozza bizalmatlanságát a történelem fogalmával ... szemben.” Culler: i. m. 182.

¹¹ A követés ellenkezik a mindenre kiterjedő gyanakvással.

¹² Vö. Ricœur: i. m. 148.

¹³ Jacques Derrida: „Éperons. Nietzsche stílusai.”, ford. Sajó Sándor, in *Athenaeum*, 1992. 3. szám, 172–213.

¹⁴ Gadamer: *Igazság*... 329.

¹⁵ Például nehezen találnánk helyet a strukturalizmusnak és az angolszász nyelvfilozófiáknak. Az előbbi a minden szövegben egyetemesen fellelhető struktúrákat igyekszik azonosítani (Spivak: i. m. vl.), így a gyanú hermeneutikájához áll közelebb, és Derridát felszínes értelemben ide is sorolhatjuk. Az angolszász nyelvfilozófusok is mélyebben foglalkoznak az értelmezéssel. Helyesebb lenne egy hármas felállítás, amelyben e nyelvfilozófia szerepelne a harmadik sarokban, de egy ilyen nagy ívű munkát jelen írásmű nem végezhet el.

¹⁶ Lásd Diane P. Michelfelder és Richard E. Palmer: „Előszó a Dialógus és dekonstrukció című kötethez.”, ford. Módos Magdolna, in *Literatura*, 1991. 4. szám, 318–319. A konferencián elhangzottak olvashatóak a *Revue internationale de philosophie* 1984. 151. számában vagy részletes dokumentációval egybekötve Michelfelder és Palmer *Dialogue and Deconstruction* (Sunny Press, 1989.) című könyvében. A Gadamer által előadott mű az a *Szöveg és interpretáció* volt, amelyet a tanulmányunkban dekonstruálunk.

¹⁷ Jean Grondin: *L'herméneutique*, PUF, Paris, 2006. 103.

¹⁸ Gadamer: „Szöveg... 32.

¹⁹ Vö. Culler: i. m. 115.

²⁰ Gadamer: „Destrukció és dekonstrukció”, ford. Bonyhai Gábor, in *Literatura*, 1991. 4. szám, 336–346. és Uő: *Dekonstruktion und Hermeneutik*, in *Philosophie und Poesie. Otto Pöggeler zum 60. Geburtstag*, I. Stuttgart, 1988, 3–15. és további számos mű. Gadamer halála után Derrida is foglalkozott a találkozással és a hermeneuta nézeteivel. Derrida:

Az egzisztenciális hermeneutika

A hermeneutika története²¹ az Írás és jogi szövegek vizsgálatával kezdődött,²² melyekről feltételezték, hogy tobzódó ellentmondásaik ellenére bennük egységes értelem rejlik, s ezt gondos munkával az értelmező megragadhatja, sőt, ez kötelessége. A szövegek felé mutatott e jóhiszeműség a hermeneutikai jóindulat, dolgozatunk egyik tétje.

A hit elméleteiben oly fontos a megértés aktusa, hogy a megértés és az értelmezés közé néha egyenlőségjel is került.²³ A megértés lefolyását a hermeneutikai kör koncipiálja. A szöveg részei nem érthetőek meg az egész megértése nélkül, sem fordítva, amiért a megértés folyamata ciklikus. A kör totalitása miatt is jó metafora. A megértés teljességet és koherenciát vetít a megértendőre, s felvázolja előítéletei szerint azt, ami a szöveg hiányosságait elsimíthatja. Elfogultságaink és elvárásaink együttese alkotja értelemhorizontunkat. Befogadás közben e horizont a szerzett ismeret függvényében változik, előrefutunk és vissza-vissza is kell ugorjunk, hogy a hermeneutikai kör bezáruljon, összeolvadjon szöveg és olvasó horizontja.

Wilhelm Dilthey a hermeneutikát a szellemtudományok *organonjává* tette, mivel e terület történeti jellege miatt érzékeny az idő előrehaladására, így a hermeneutikai kör és az értelmezés esetükben felfüggeszthetetlen, állandó módszer. A fenomenológia belépésével az értelmezői elmélet ontológiai tartalommal telítődött,²⁴ ez magával hozta a szellemtudományok átértékelését is. A fenomenológia szerint, légyen szó akármilyen emberi tevékenységről, az egy mindent átfogó keretbe, az életvilágba²⁵ illeszkedik, amelyben a jelenvaló lét szakadatlanul hermeneutikus megértést végez, mindegy, mivel foglalkozik. De a természet- és történettudományos szövegeket a hermeneutika azóta is más módszerrel értelmezi.

A jelenvaló lét számára a megértés három fronton jelentkezik, s bár ezek mentén a megértés nem oszlik fajtákra, más-más aspektusok domborodnak ki. Első esete leginkább applikatív,²⁶ a megértés itt azt jelenti: használat. Ilyen értelemben értjük meg az összes eszközt, és a szöveg sem más, mint egy eszköz a sok közül. Ha tudunk annak megfelelően cselekedni, amit egy szöveg mond, ha sikerült kinyernünk egy ilyen tartalmat, akkor mondhatjuk, hogy megértettük. Mindezek alapján egy textus megértése egyenlő kihatásával a gyakorlati életre. Egy eszköz alkalmatlanná válhat, és megjavíthatják. Az érthetlenné vált szöveget a hermeneutika jóindulatának, szaktudásának és intuíciójának bevetésével helyreállítja.

Másfajta megértendő a műalkotás.²⁷ Az irodalmat Gadamer eminens szövegnek nevezi, és a legtöbb figyelmet ennek szenteli. Az irodalmi műveknek nem értelme van, hanem igazsága,

Béliers. *Le dialogue ininterrompu : entre deux infinis, le poème*, Galilée, 2003., és Uő: „Comme il avait raison ! Mon Cicérone, Hans-Georg Gadamer.” in *Contre-jour*, 2006. 9. szám, 87–91. Derrida sem vetette dekonstrukció alá Gadamer gondolkodását soha.

²¹ „Kifogásolták a Dilthey és Gadamer által bevezetett, utóbb kivonatjellegű áttekintésekben szajkózott elképzelést, mely „a” hermeneutika történetéről beszél,” (Grondin: *Bevezetés...* 21.) Az egzisztenciális hermeneutika leírása közben nem a történelmi előzmények teljességének bemutatása a szándékunk. A történeti mozzanatok az elmélet önmeghatározásán alapulnak, és gondolatai Gadamer „Szöveg és interpretáció” című írásában megtalálhatóak. Amennyiben mást nem jelölünk, itt e művet parafrazáljuk.

²² Vö. ezt és a továbbiakat a következőkkel: Gadamer: *Igazság...* 135. oldaltól, és Grondin: *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába*, ford. Nyírő Miklós, Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 19

²³ Például Friedrich Schleiermacher. Vö. „[...] a hermeneutika vagy a megértés [...] most először [Schleiermachernál] e két terminus rigorózusan azonosítható egymással” Grondin: *Bevezetés...* 111.

²⁴ A *Lét és időben* (Martin Heidegger: *Lét és idő*, ford. Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István, Vajda Mihály, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.) az egzisztenciális hermeneutika a fundamentális ontológia módszere. (55.) Feladata az, hogy segítsen megválaszolni a lét értelmére irányuló kérdést. A műben a jelenvaló lét egzisztenciális analitikája a fő vizsgálati anyag. (20–24. old.) A vizsgálat során hamar fény derül arra, hogy a jelenvaló lét egzisztenciális részé a megértés és értelmezés, azaz a jelenvaló lét e jelenségek *a priori* hozzátartoznak. (173–174.)

²⁵ Vö. Áron László: *Edmund Husserl*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1982. 72–83.

²⁶ A kézhezállók megértése. Lásd Heidegger: i. m. 104–111.

²⁷ Heidegger: *A műalkotás eredete*, ford. Bacsó Béla, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988.

bennük világlik a lét el-nem-rejtettsége.²⁸ Az alkalmatlan eszközben is a lét tárul fel,²⁹ de az nem erre rendeltetett.³⁰ A károsodott szöveggel a hermeneutának egyszer van dolga, az irodalom viszont újraértelmezési igénnyel lép fel minden interpretációval szemben. Nem lehet „helyre-állítani”, mert erői³¹ minden konceptualitáson túlmutatnak. Valamint az irodalmi alkotásnak nincs valóságreferenciája. De e szövegfajta is, sőt ez egyéb szövegeknél még inkább befolyásolja egzisztenciális létünket, a gyakorlati mozzanat megmarad.

A hermeneutika szerint a kommunikáció³² során nem szubjektumtól szubjektumig jut az üzenet, hanem annak alapfenoménje a dialógus,³³ amelyben értelemhorizontok hivatottak egyesülni egymással.³⁴ A horizontok közötti közlekedés köztes szakasza a szöveg. Mivel az írotttság elvágja a helyesbítés és visszakérdés útját, a hermeneutikának kell pótolnia ezeket. A jogi eredetet felelevenítve: „mindig a viszály elkerüléséről van szó.”³⁵ Az *interpres* megnyilvánulásai tehát nem alkotnak szöveget,³⁶ hanem egy szöveget szolgálnak. A vitás felek horizontjainak egyesülési kíváncsága annyit tesz, hogy a megértés nem más, mint megértéssel lenni a másik fél iránt, és egyetérteni vele. Ha nem is kell teljes álláspontját kritikátlanul elfogadni,³⁷ de el kell sajátítani a másik gondolkodásának motorját.³⁸ A legjobb indulatú hermeneuta próbálja beteljesíteni a szerző céljait.³⁹

Megkülönböztethetőek a természet- és a szellemtudományok szövegei, az eminens és nem eminens szövegek és a kibetűzésre szorulók. De Gadamer elkülöníti még az *anti*-, *pszeudo*- és *pretextus*okat is. Az *antitextus* értelme szituatív (pl. tréfa, bevásárló lista). A hozzá tartozó helyzettől megfosztva ennek értelme semmis. Egy természettudományos témájú írás is ilyen, hiszen megértése után a szöveg porhüvelyként válik el a tartalomról, lényegtelen, az milyen kifejezésekkel lett lejegyezve. A *pszeudotextus* nem több retorikai alakzatok együttesénél, töltelék-szövegnél, információt nem hordoz. A *pretextus* elsődleges értelme mögött mást rejt. Az ideológia vagy a tudattalan munkájának szövegei mind *pretextus*ok. Gadamer szerint tévedés minden szövegnek a *pretextus* jellemzőit tulajdonítani.

Az első értelmezés

Megindítjuk Derrida *Éperons. Nietzsche stílusai* című írásának hermeneutikai értelmezését. Egy filozófus tollából származó elmélet kifejtésének tanulmányának kellene lennie. De első átlapozásra a szövegnek legfeljebb egy esszé szigorúságát ismerhetjük el, és az „eminens” szó is eszünkbe juthat, ha érzékletességét és metaforáit tekintjük. A szerző nem törekedett letisztultságra, ugyanakkor a szöveg jól argumentált. De határozni kell a szövegkategoriaról: tudományos szöveggé tekintünk az *Éperons*-ra.

A cím szerint Nietzsche stílusai kerülnek górcső alá, de már az első oldalon ezt olvashatjuk: „Ennek az előadásnak eredetileg a stílus kérdése volt a címe. De a nő lesz a tárgy.”⁴⁰ A címre indexált fordítói lábjegyzet szerint pedig „Derrida ebben a szövegében az éperon különböző

²⁸ Vö. Heidegger: *A műalkotás...* 60.

²⁹ Vö. Heidegger: *Lét...* 93–97.

³⁰ Újból az intencióról van szó.

³¹ Pl. trópusok, hangzásvilág.

³² Lásd Heidegger: *Lét...* 139–158. és 231–235. De az egész *Lét és idő* a jelenvalólét értelmezése.

³³ A megértés harmadik vetülete a jelenvalólétek egymás közti, és önmagukra vonatkozó megértése.

³⁴ A heideggeri filozófia elutasítja a szubjektum fogalmát. (Uo. 63–69.) Öröklí ezt a gadameri felfogás, amely a nyelvi jelenségekre is kiterjeszti a gondolat következményeit.

³⁵ Gadamer: „Szöveg... 28.

³⁶ Értelmezésdefiníciónk tehát bírálható, hiszen az a hermeneutika szerint nem alkot szöveget. „Ennélfogva az interpretáló beszéde nem szöveg, hanem egy szöveget szolgál.” Gadamer: „Szöveg... 32.

³⁷ Ricœur: i. m. 145.

³⁸ Gadamer: *Igazság...* 138–139.

³⁹ Ahogy például Heidegger próbálta a metafizikát meghaladni a nietzschei tervet véghezviendő. Vö. Heidegger: „Nietzsche mondása: «Isten balott»”, ford. Czeglédi András, in *Rejtektutak*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 183–232.

⁴⁰ Derrida: „Éperons... 172.

értelmeit bontja ki.⁴¹ Viszont az első olvasás után úgy látjuk, hogy a szöveg leginkább az igazság kérdésével foglalkozik a nietzschei korpuszban, amely kapcsolatban áll a nővel⁴² s a stílussal/éperonnal. A szöveg kétharmadánál a diskurzus bevonja Heidegger Nietzsche-interpretációját,⁴³ majd az értelmezés általános témájába torkollik. Számtalan melléktéma tűnik fel, de ezektől eltekintünk. Nem tudjuk kimerítően rekonstruálni a derridai érvmenetet,⁴⁴ így fogadjuk el, hogy az belátható jóindulatú hermeneuták számára! Itt csak kifejezetten az interpretáció⁴⁵ kérdésére vonatkozó részeket rekapituláljuk:

Az igazság és a nő lényegi hasonlóságot mutat, mert mindkettő magában hordozza saját hiányát, így megkaparinthatatlan. Heidegger Nietzsche-értelmezésében a nő felett elsiklik, pedig minden mást részletesen kommentál. Így a nő bevonása Heidegger műveleteit folytatja. Derrida összefoglalja Nietzsche nőre vonatkozó megjegyzéseit egy táblázatban. Az eredmény inkoherens, vagyis a táblázat igazsága éppen *megfelel*⁴⁶ az általa leírt igazságkonceptciónak.⁴⁷ Ha azt állítanánk, hogy Nietzsche megjegyzései széttartását maga akarta, mögöttes koherenciát feltételeznénk, ami ezúttal inkoherenciát nemz.⁴⁸ Úgyhogy itt az egyetlen plauzibilis érvelés, ha az mondjuk, Nietzsche szövegeinek működése „mindig kivon egy sávot az értelem és a kód ellenőrzése alól”,⁴⁹ és „Nietzsche se igen látta át egyetlen szempillantással ezeket a dolgokat.”^{50 51} Az igazság ezek szerint plurális,⁵² de igazság nincs egyetemesség nélkül. Az ontológiák folyvást ezt leplezgetik. De egy gyakorlott írás stílusa, mint Nietzschéé is, képes az igaz–nem-igaz szembenállást felfüggeszteni. Heidegger azzal, hogy nem vett tudomást Nietzsche igazságkonceptciójának e fontos aspektusáról, interpretációjába dekonstruálandó felfeslést engedett. Ily foszladozás az *Éperons* meggyőző érvei szerint minden szövegben van.

Az utolsó fejezet egy Nietzsche-fragmentumot értelmez, mely egy kontextus nélküli feljegyzés, idézőjelek közt: „Megfeledkeztem az esernyőmről.” Lehet e mondat fontos, lényegtelen, inkonzisztens... Szinte bármit feltételezhetünk, például, hogy egy kód szerint olvasandó. Sosem tudhatjuk biztosan, és „erről a tehetetlenségről számot kell adnunk.”⁵³ A jóindulatú hermeneuta egy szöveg első-harmadik olvasatáig jut, és azt elfogadja szándékoltnak. Pedig folyamatosan fennáll a lehetőség, hogy az adott szöveg, mint e töredék, további eldönthetetlenül egyenrangú értelmeket rejt. A „megfejtést olyan messzire kell elvinni, amennyire lehetséges.”⁵⁴ – ez a legszigorúbb olvasási és értelmezési stratégia.⁵⁵

⁴¹ U. o. 207.

⁴² Pl. „Ha feltesszük, hogy az igazság egy nő –, nem alapos-e a gyanúnk, hogy már amennyiben dogmatikusok voltak, egyetlen filozófus sem értett a nőkhöz?” Friedrich Nietzsche: *Túl jún és rosszon*, ford. Tatár György, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2000. 9.

⁴³ Heidegger: *Nietzsche I und II*, Stuttgart 8. A., Klett-Cotta, 2008.

⁴⁴ A rekonstrukció hosszabb lenne, mint az *Éperons*, amely csapongásai ellenére tartalmas, és „Óvakodnom kell minden leegyszerűsítéstől” 173–174.

⁴⁵ Az igazság helyére itt majd mindig behelyettesíthető az „értelem” is.

⁴⁶ „megfelel” neki, vagyis koherens vele.

⁴⁷ A saját hiányát hordozó igazság koncepciója inkoherens igazságkonceptciót jelent.

⁴⁸ Ha azt valljuk, és amellet érvelünk, hogy az igazság inkoherens, nem lehetünk koherensek, mert akkor az érvelésünk nem igaz, vagyis nem felel meg az általunk éppen leírt igazságkonceptciónak. Ha szándékoltnak vagyunk inkoherensek, akkor pedig a szándékunk koherens, és így nem igaz, stb.

⁴⁹ Derrida: „Éperons... 192.

⁵⁰ U. o. 193.

⁵¹ Ezzel elkerüljük, hogy olyan butaságokat hordjunk össze (vagy azt feltételezzük, hogy Nietzsche azt állította volna), hogy az igazság az, hogy nincs igazság.

⁵² Az inkoherencia magában hordja a pluralitást.

⁵³ Derrida: „Éperons... 202.

⁵⁴ U. o. 203.

⁵⁵ Közérthető első lexusánál az idézőjelek miatt sem ragadhatunk le. Például adnunk kell a szöveg pszichoanalitikus olvasatát, erre egyenesen felhív az esernyő és a felejtés motívuma. Az egzisztenciális hermeneutika értelmében is elemezzük, amiből főleg az egzisztencialist húzzuk alá: ha e szöveg jelent valamit, akkor az a gondolkodó legbensőbb filozófiai indítékainak eredménye. Így joggal (és ugyanakkor teljesen jogtalanul) juthatunk arra a következtetésre, hogy Nietzsche éppen a kimondhatóság végső határát akarta ezzel a semmibe lógó mondattal felmutatni.

A filozófus felszólít rá, hogy szövegéről tételezzük fel, hogy olyan, mint ez az idézet: uralhatatlan, sőt, még számára sem átlátható. E kijelentéssel az értelemintenció felszámolja önmagát. Azt, amit a bizalom hermeneutája kinyert a szövegből, hajíthatja el. Derrida továbbmegy: és ha intenciójáról most hazudott? Itt a hermeneutikának befellegzett. Ha gyanúval kell élnie minden értelemtapasztalatával szemben, nem mondhatjuk róla, hogy a hit vezérli, még akkor sem, ha a szerző hazugságdeklarációjába⁵⁶ vetett hit irányítja. E kinyilvánítás miatt pedig itt semmiképp sem tekinthet el a hazugság eshetőségétől, de e gyanúra mindig van alap, hisz a hazugság többnyire nem kinyilvánított.

Az első konklúzió

A hit hermeneutikája tarthatatlannak bizonyult. A szövegbe vetett bizalom alaptalan, a felső rétegekből kikapart értelem felszabadult mutogatása felszínes tevékenység. Noha a további értelemek is vitathatóak, kötelesek vagyunk olyan mélyre ásni, amennyire csak tudunk.⁵⁷

Az igazság–nő tengelyen kifejtettek miatt nem áhíthatunk koherens értelmet, a jelentés mindig felfeslik. Itt a nő volt elhanyagolva. De a hermeneutának muszáj a lényegest elválasztania a lényegtelenről. *Minden* hátrahagyott részletről bizonyítható azonban, hogy figyelembevételével számottevően megváltozott volna az értelem. Ennek következtében, aki azt hiszi, hogy a gyakorlati életben felhasználhatja egy szöveg tanulságát, téved. Felhasználhat valamit, de ezt illegitim módon azonosítja a szöveg értelmeként.

Továbbá, ha mindig be kell látnunk a másik indítóokainak jogosságát, és ez a tevékenységeinkre is hatással kell legyen, egy esetben biztosan felbomlik az elméletünk: ha egy szemben álló értelmezéseméletet értelmezünk. Ugyanis ha megértjük azt, vagyis azonosulunk mozgató rugóival, máris egy másik interpretációs stratégiát tudhatunk magunkénak.⁵⁸

Mégis van egy lehetőségünk arra, hogy az iméntieket kedvezőbben értékeljük. Ha a szövegről azt látjuk be, hogy eminens, annak valóságvonatkozásai felfüggesztődnek,⁵⁹ és nem kell azzal törődnünk, hogy jelentését hogyan hasznosítsuk. Mivel a szépirodalmi értelmezés esélyét Derrida teremti meg, ez nem mond ellent az intenciónak. De így csak időt nyernénk, amíg egy diszkurzívabb szöveget el nem olvasnánk ugyanerről, hacsak a gyanú hermeneutikáinak nem velejárója e tárgyalásmód.

A dekonstrukció

A dekonstrukció⁶⁰ interpretációs mód, amely szövegek és teljes gondolati hagyományok értelmezésére is felhasználható.⁶¹ A gyanakvás hermeneutikáinak olvasatait általában egy pozitív elmélet motiválja,⁶² a dekonstrukció motorja viszont nem külső. Ez a megközelítés a

⁵⁶ És ebben megint csak hazudhat. Ez a hazudós krétai problémája.

⁵⁷ Gadamer a gyanú hermeneutikája jogosultságát szűk területre korlátozta. E korlát most olyan sáncnak tűnik, amelyet sebezhető elmélete defenziójára készült, s a véd átszakadt, a gyanú mindent előzőnlött.

⁵⁸ A hit hermeneutikája önfelszámoló. Rá kell ezért jönnünk arra, hogy az említett konferencián Gadamernek is a látszatra kellett redukálnia megértő hozzáállását, hiszen egész életművének alapja volt a tét. Grondin elemzi a két filozófus hatását egymásra. A két fentebbi, lábjegyzetben idézett Gadamer-mű, melyek a dekonstrukció kihívására reagáltak, inkább tekinthetőek védekező jellegűnek, mint odaforduló értelmezéseknek. Grondin szerint viszont a kései műveiben megszorodó utalásai a nyelv és megértés határait a Derridával való találkozás mélyebb átgondolásából fakadtak. Vö. Grondin: *L'herméneutique*. 93–108. Kérdés, hogy e kései megjegyzések nem vezetnek-e ki az egzisztenciális hermeneutikából?

⁵⁹ Gadamer: „Szöveg... 33.

⁶⁰ A dekonstrukció elsősorban Jacques Derrida nevéhez kötődik, de nem kizárólag ő tartozik az elmélet égisze alá, egyéb képviselői azonban inkább követői, nem kidolgozói az eljárásnak.

⁶¹ Például nem szövegdekonstrukció „Az el-különböződés”. (Ford. Gyimesi Tímea, in *Szöveg és interpretáció*, szerk. Bacsó Béla, Budapest, Cserépfalvi Könyvkiadó, 1991. 43–63.)

⁶² Például a feminista olvasatokat feminista nézetek vezérlik.

diskurzushoz belülről csatlakozik⁶³ és mutatja ki az ellentmondásokat. E belső igazodás miatt a gyanú hermeneutikája titulust nem vitathatjuk el. Részint, mert a dekonstruált szövegek szerzői nem fogadják el, a dekonstrukció olvasatait.⁶⁴

Részint pedig, mert a „de” és „kon” előtagok a szövegek általános működési elvét sűrítik magukba,⁶⁵ miszerint a szövegek egyszerre tartanak az egység és a szétesés felé, és a dekonstrukció a le- és felépítés gesztusával⁶⁶ ezt tárja fel.⁶⁷ Az általános feltételezések szerint azonban a szövegek, különösen a tudományos és filozofikusak, nem ily vonásokkal bírnak. Az inkoherencia gyakori kimutatása a dekonstrukciót a gyanú hermeneutikái közé utalja.⁶⁸ Ide kapcsolódik a dekonstrukció gyakran fegyelmetlennek tűnő beszédmódja. Ha az összes szöveg széteső és egység felé tartó, akkor nem logikai hiba úgy *akarni* írni, hogy szövegünk ilyen *legyen*? A dekonstrukció választása valószínűleg azért esett erre a beszédmódra, hogy ekként a diskurzusok működésének e tényét nyilvánvalóvá tegye.⁶⁹

Ezt az értelmezésméletet sokan tévesen azonosítják olvasatainak tétéleivel.⁷⁰ E tanok⁷¹ a dekonstrukció számára nem inherensek, ez az olvasási mód pozitív tanítást nem foglal magában,⁷² egyedüli követelménye a végsőig vitt olvasás.⁷³ Az elemzők egy sor eljárást tulajdonítanak a dekonstrukciónak, de ezek nem annak módszerei,⁷⁴ a műveletek visszatérését a olvasott szövegek közös sajátosságai okozzák. Ezek a jellemzők azonban csak történeti meghatározottságból, vagyis *történetesen* közösek. A belsőnek vélt gesztusait a dekonstrukció tehát szintén csupán történetesen ismétli. E gesztusok felhasználhatják a többi elmélet minden fogását, mivel ezek szintén történeti okkal s joggal alakultak ki.⁷⁵ A kontingencia ellenére a textusok közös vonásai mégiscsak ott vannak, és a saját dolgunkat nehezebben, ha a dekonstruktív olvasatok

⁶³ „A dekonstrukció művelője a rendszer keretein belül mozog, ám célja, hogy rést üssön rajta.” Culler: i. m. 118. „A dekonstrukció... pontosan azt az elvet alkalmazza, melyet dekonstruál.” 120.

⁶⁴ Lásd pl. Derrida Austinnal vagy Foucault-val folytatott polémiaját.

⁶⁵ Itt vizsgálható meg, mennyiben tekinthető Derrida strukturalistának. *A strukturalizmus a minden szövegben egyetemesen fellelhető struktúrákat igyekszik azonosítani*, írtuk egy korábbi lábjegyzetben. Ha a „de” és „kon” ilyen általános strukturális vonás, akkor Derrida végeredményben strukturalista. Azonban az „igyekszik” rész hibádzik. „A strukturalisták meg vannak győződve arról, hogy lehetséges szisztematikus tudás” Culler: i. m. 25. Derrida viszont nincs erről meggyőződve. Vö. Spivak: i. m. lvii.

⁶⁶ A dekonstrukció szó magyarázatát lásd Derrida: „Levél egy japán barátomhoz.”, ford. Pörzsi Zsuzsa és Takács Ádám, in *Nappali Ház* 1992. 4. szám, 3–4.

⁶⁷ De nem *akarja* ezt feltárni, ez a belátás pusztán empirikus, és nem rögzíti pozitív tudományos tételként.

⁶⁸ Pedig nem minden esetben ezt a jellemzőt hozza ki a dekonstrukció az adott szövegből, ahogy az *Éperons* esetében sem. Nietzsche-nél felesleges lenne kimutatni az inkoherenciát: töredékes jellegű, plurális stílusú életműve esetében ez szembeötlő. Derrida itt viszont egyfajta koherenciát mutat ki az *œuvre*-ben. Ez is a dekonstrukció egy fajtája, és kétséges, hogy ez esetben jó- vagy rosszindulatú eljárásról van szó. „Nem annyira rombolásról, mint inkább arról van szó, hogy – rekonstrukció segítségével – megértsük, hogyan konstituálódik egy «egység» (ensemble)” Derrida: „Levél... 4. Egy egzisztenciális hermeneutikai szöveg dekonstrukciójában azonban úgysem ez a mozzanat fog kidomborodni.

⁶⁹ A dekonstrukciós írásokat így egyfajta performansznak is tekinthetjük. Itt válaszolhatunk az első konklúzió függőben hagyott kérdésére: nem található olyan szöveget, mely jobban vagy kevésbé lenne szertehulló vagy egybefogott értelmében, s ez az „irodalomnak” minősített textusokra ugyanannyira igaz, mint bármilyen más szövegre. Nem a metaforizmus vádját kell itt visszautasítani, hanem a kategorizálás legitimitását.

⁷⁰ Például Jean Grondin is *L'herméneutique* c. könyvében. 93. skk.

⁷¹ Pl.: a disszeminációról, parergonról, szupplementumról stb. szóló belátások.

⁷² „... a posztstrukturalisták... azt hangsúlyozzák, hogy saját munkájuk nem tudomány, inkább szöveg.” Culler: i. m. 29. Valamint: „A kérdés tehát az, hogy mi nem a dekonstrukció...” „Mi a dekonstrukció? Semmi, természetesen.” Derrida: „Levél... 3. és 6.

⁷³ „a dekonstrukció... törekszik arra, hogy a filozófián belüli szigorú érvelés legyen.” Uo. 117. és „...ahhoz, hogy számot adjunk, a lehető legszigorúbban, erről a strukturális határról, ... a megfajtást olyan messzire kell vinnünk, amennyire csak lehetséges.” Derrida: „Éperons... 203.

⁷⁴ „...nagy csábítás, hogy a dekonstrukciót e modellekre redukáljuk. ... A dekonstrukció nem módszer, és nem is lehet azzá alakítani. ... Igaz, ... az a technikai és metodológiai « metafora », amely, úgy tűnik, szükségszerűen együtt jár magával a « dekonstrukció » szóval, csábító és félrevezető tudott lenni.” Derrida: „Levél... 3–4.

⁷⁵ Pl. méríthet a strukturalista, a pszichoanalitikus, a fenomenologikus vagy az ideológiakritikai olvasási módok módszereiből, miközben egyik sem tartozik hozzá.

legáltalánosabb eredményeit nem fejtenék ki előre. Itt metafizikai-fallogocentrikus gondolkodásról és nyelvről kell szólni.⁷⁶ De ne feledjük: a dekonstrukció nem mindig a metafizikai beágyazottságot elemzi.⁷⁷

A metafizikai gondolkodás elválaszthatatlan a nyugatiságtól, nem vagyunk képesek ebből kitörni. De e nyelv és gondolatvilág inkohereenciára épül, ami számunkra problémaként jelentkezik. Minden gondolkodói tevékenységünk, és nyelvünk logikája is arra irányul, hogy elérjük a koherens igazságot, tudományt, etikát stb., s ez az erőszakos szerzési vágy a fallogocentrizmus. A fundamentális inkohereenciát Derrida többször is bizonyítja.⁷⁸ A huszadik században jó néhány elmélet belátta, hogy a metafizikus megközelítés nem megfelelő, és megpróbáltak annak véget vetni, azt meghaladni, kiküszöbölni.⁷⁹ De e kísérletek visszazuhannak a metafizikába, mert logocentrikusságunk ösztökél arra is, hogy azt megpróbáljuk meghaladni, ezzel uralomra törvén felette... Minek dekonstruálni, ha úgysem jutunk sehová? Azért, mert értelmezéstől éppúgy elválaszthatatlanok vagyunk, mint a metafizikától, a dekonstrukció nem kíván más lenni, csak az értelmezés lehető legjobb módja. A metafizikus igény a koherenciára tehát a dekonstrukciót vonja maga után.⁸⁰ Igaz, gyakran e szigorúan véghezvitt következetesség a végső következetesség lehetetlenségét mutatja ki.⁸¹

A metafizika nyelve a mélyben rejlő inkohereenciát elkendőzi,⁸² eközben hierarchikus oppozíciókat termel ki az egyik oldal felértékelésével, a másik lefokozásával.⁸³ A dekonstruktor rendszerint e kirekesztésekre kérdez rá. A száműzöttről a szöveg igyekszik nem is beszélni, de ha ráleltünk egy ilyenre, megkezdődhet a kitermelő ellentét dekonstrukciója. Először az oppozíció megfordul, és az elnyomott kerül piedesztálra, majd az ellentét maga számolódik fel: a

⁷⁶ „Derrida uses the word « metaphysics » very simply as shorthand for any science of presence.” [Derrida a „metafizika” szót egész egyszerűen az összes jelenléttudomány megjelölésére használja.] Spivak: i. m. xxi. A „jelenléttudomány” minden olyan törekvést jelöl, amely tudásra irányul, vagy előfeltételez pozitív fogalmakat. A fallogocentrizmus előtagja a falosz és a logosz összevonásából keletkezett, itt a dekonstrukció a feminista elméletekből merít. A falocentrizmusról lásd bővebben: Culler: i. m. 57–88. old. A logocentrizmust a fonocentrizmus (a beszéd privilegizálása az írás kárára) is összekapcsolja, vö. Derrida: *Grammatológia*, ford. Molnár Miklós, Szombathely, Életünk, 1991. 31–41. (Csak a mű első része jelent meg magyarul; a teljes mű: Derrida: *De la grammatologie*, Minuit, Paris, 1992.)

⁷⁷ Gyakran előfordul, hogy az interpretált szöveg más szemantikai helyen bomlik meg. Derrida nem evvel dekonstruálja pl. Kant esztétikáját, Austin beszédaktus-elméletét és Freud örömevét.

⁷⁸ A *différance* (nem-)konceptiója („...se nem szó, se nem fogalom.” Derrida: „Az el-különböződés”, 43.) általi levezetése a legismertebb. Az igazság megszerzéséből ez az elgondolás a *megszerzést* problematizálja, amely azt feltételezi, hogy a zsákmány teljes egészében jelen lesz számunkra, egyetlen része sem kerül ki a kontroll alól. Azonban semmi sincs és nem is lehet teljes egészében jelen. Mindenre igaz, hogy fellelhető benne egy nyomstruktúra, ha másként nem, hát úgy, hogy attól ön maga, hogy nem valami más. Saját önazonosságában egy dolog mindig utal az összes többi létezőre, s ami valamire utal, abban benne van annak a másvalaminek a nyoma, ami nem ő, tehát nincs teljes egészében jelen.

⁷⁹ A metafizikának véget vetni Heidegger, azt meghaladni Husserl és szintén Heidegger, kiküszöbölni pedig a Bécsi Kör filozófusai akarták.

⁸⁰ Ezzel nem a dekonstrukció logocentrikus előfeltételezettségét akartuk bizonyítani, hanem az egyik nagy ívű dekonstrukciós folyamatot írtuk le. Az illúzió, miszerint a dekonstrukció ilyen meghatározottságokkal rendelkezik, csak amiatt alakulhat ki, mert ez az értelmezésemélet ily nagy fokon igazodik a dekonstruált diskurzushoz.

⁸¹ Vö „A logika fonala mégis... alogikus, abszurd régiókba vezet... Előbb-utóbb előbukkan az „aporía” vagy a kiüttalan hely... Amikor művekben a logika felmondja a szolgálatot, az voltaképpen az a pillanat, amikor legmélyebbre hatolnak ... a nyelv mint olyan valódi természetébe.” Miller J. Hillis: „Stevens’ Rock and criticism as cure” in *Georgia Review*, 1976. 30. szám, 335–338. Idézi Culler: i. m. 27. Vö még: „And if the assumption of responsibility for one’s discourse leads to the conclusion that all conclusions are genuinely provisional and therefore inconclusive, that all origins are similarly unoriginal, that responsibility itself must cohabit with frivolity, this need not be cause for gloom.” [És ha a diskurzusért való felelősségvállalás azt a következtetést vonja maga után, hogy minden következtetés természete szerint ideiglenes és ezért inkonkluzív; hogy minden eredet hasonló módon nem eredendő; hogy a felelősség így szükségképpen együtt jár a könnyelműséggel, mindez ne szomorítson el.] Spivak: i. m. xiii.

⁸² A műveletek leírásában Culler i. m.-vére támaszkodtunk, 307–314., vö. Spivak: i. m. lxxvi-lxxvii. is.

⁸³ Férfi–nő, beszéd–írás, komoly–komolytalan, igazság–hazugság stb. Vö. Culler: i. m. 117–118.

szembenállók megmutatják cinkosságukat egymással. Ezután az ellentét, mivel a metafizika nyelve és így mi sem lehetünk meg ellentétek és kizárások nélkül,⁸⁴ újra beíródik.

A második értelmezés

A következő sort olvassuk: *Két filozófus megy a sivatagban...*

E félmondat értelme könnyen kinyerhető, de első jelentése mögött egzisztenciális súlyú tartalom lapul. Két gondolkodó megy a kopár homoktengeren keresztül. Az intelligibilitás jelenvalólétei szembenéznek a fizikai világ kéznéllevőségével (fenyegető idegenségével). Belevettségükben farkasszemet néznek a halállal: a saját halálukkal és a másikéval. Ez mindkettejük számára komoly értelmi és érzelmi belátásokat tesz lehetővé. Együttlétükből adódóan hódolhatnak a dialogikának, így még jobban elmélyíthetik meglátásaikat a létről s a semmiről. A szituáció tulajdonképpen fenomenje azonban nem a dialógusban van, hanem az maga a remény...⁸⁵ Mégis meddig titkoljuk magunk előtt, hogy ez egy vicc kezdete? Hiszen egy viccet így elemezni maga a vicc!

Az egzisztenciális hermeneutika nélkülözhetetlen, mivel csak ez teszi lehetővé az értelem meglelését (jóindulat) és annak beépítését létünkbe (egzisztencialitás). Szükségünk van rá, nemcsak a tudományos és hétköznapi szövegolvasási helyzetekben, hanem a művészettel és a filozófiával való találkozások esetén, valamint önmagunk és a másik megértése kapcsán. *Sein zum Tode*,⁸⁶ azaz halál felé tartó lét, valamint *alétheia*,⁸⁷ a lét el-nem-rejtettsége – e két fenomen tárul fel elsőször számunkra, ha a hermeneutika segítségével a lét végső kérdéseire közelítünk. Gadamer hozzáteszi: *Sein zum Texte*⁸⁸ – a szöveg, az értelem felé tartó lét.

De hol marad a *Sein zum Röhē...jes* ez az egész. Mintha csak akkor élnénk, ha savanyú képpel töprengenénk a lét súlyos kérdésein. Pedig mikor élünk jobban annál, mint amikor nagyot kacagunk egy „fenoménen”, ha már annyira ragaszkodunk a szavakhoz? Mert az aztán nagyon fontos, hogy kikezdhethetetlenül fejezzük ki magunkat, nehogy röhejessé váljunk! És ha már a gyakorlatnál tartunk, mi segíthetne jobban bármilyen helyzetben, mint egy kiadós nevetés? Kiváltképpen saját röhejes életünk felett. Az *akárki* létállapot,⁸⁹ amiről nem hihetjük, hogy a nevetés szükségszerű velejárója lenne, elméletileg nem etikai kategória. Gadamer és Heidegger mégis minduntalan kirekeszti az akárkihez tartozó textusok minden fajtát az elemzésből, miközben azt a látszatot kívánják kelteni, hogy elméletük univerzális.

Pedig például nem írnak a viccről! Gadamer csak azért említi a szójátékot, hogy elvitassa tőle az értelmezés szükségét: a filozófiai szövegekben és a drámai monológokban van csak helyük, ahol súlyt kaphat a jelentésük, amely viszont ott magára a szemantikai feszültségre van redukálva, mókának nincs helye. Máshol pedig a szójáték egyenesen „irritáló”⁹⁰, nem több az interpretátor dolgának nehezítésénél. Ír a tréfáról is, az *antitextus*ra éppen ez a fő példája, azaz itt is kirekeszti a szövegek közül a nevetségest.⁹¹ A viccről pedig egy szó sem esik sem itt, sem az egész *Igazság és módszer*ben, pedig a vicc az eminens szöveghez hasonlóan akár évszázadokon át azonos formában növeszti szakállát.

⁸⁴ „We must know that we are within the 'clôture' of metaphysics, even as we attempt to undo it.” [Tudnunk kell, hogy a metafizika berekesztésén belül vagyunk akkor is, ha megkíséreljük felszámolni azt.] Spivak: i. m. xx.

⁸⁵ Ezzel az értelmezéssel vö. Heidegger *Parasztipók*-interpretációját a *Műalkotás eredetében* (56–58.).

⁸⁶ Heidegger: *Lét...* 293–302.

⁸⁷ Heidegger: *A műalkotás...* 60–61.

⁸⁸ Gadamer: „Szöveg... 20.

⁸⁹ Heidegger: *Lét...* 139–143.

⁹⁰ Gadamer: „Szöveg... 35.

⁹¹ Az *antitextus*ok ti. értelmezhetetlenek szituatív keret nélkül, a keret viszont már a múlté. Ugyanakkor nem belátható, miért nehezebb egy tréfa körülményeit rekonstruálni, mint pl. egy forradalmi költeményeit, pedig ez utóbbit minden bizonnyal tehetsége szerint megtenné bármelyik elkötelezett hermeneuta. Az egyedüli felhozható, de elégtelen érv az, hogy az utóbbi „komoly dolog”, megéri a fáradságot.

Szakállas filozófusok a sivatagban. Az egyik gadamerien komoly arccal rója a homokot, méltóságteljes műveket tervez, és amazt pojácának tartja, míg a másik, a Diogenész-lelkű kineveti a helyzetet. Az ötven fokos hőségben megkéri emezt, ne legyen olyan fancsali, mert még a Nap is elbújik az ecetes ábrázatától. És röhejes módon saját viccén egyedül vihog.

A viccről tehát nem ír Gadamer. De nem ír-e eleget másról ahhoz, hogy a viccre is kiterjeszthető legyen az elmélete? Az alapvetés, amely egyrészt a *bona fide* értelmezést, másrészt az alkalmazást foglalja magába, kizárja a vicc értelmezését. A jóindulatúnak mondott értelmező horizont-összeolvadást erőszakol, amely a viccet tönkreteszi. Ő a poéngyilkos. Ám a hermeneuta nem is szeretné viccként érteni, amit olvasott.⁹² Elsikkasztani a vicc létét és szövegi státuszhoz való jogát viszont szintén röhejes.

És mi a helyzet a röhejesen hitvány műalkotásokkal, Gadamernél ezekről sem esik szó. A szirupos vámpírsztoriktól a fűzfapoétikáig hosszan sorolhatók a kirekesztett alkotások. Az egzisztenciális hermeneutika elsivatagosítja e sokféleséget. Azt feltételezi, a *Szépművészet* mindenki számára jelentőséggel bír, és az intézményesen hitványnak bélyegzett művészet pedig nem rendelkezik senki számára egzisztenciális tartalommal. Arról prédikálnak, hogy térjünk vissza a jelenségek közvetlen vizsgálatához,⁹³ azután pedig eltekintenek a fenomének óriási, szembeötlő halmazától, például a sivatagban mellettük ugránczó bugristól és megjegyzéseitől. De mi az, amit „röhejességi” alapon ne lehetne alkalomadtán ignorálni?

Gadamer megmosolyogtatónak találhatta a derridai szövegek céltalannak tűnő etimologizálását is, és eltekintett tőlük a jóindulat nevében. E keresztényi jóindulat, a karitásztól készített arra a hermeneutát, hogy ne vegyen tudomást a nevetségéről. E karitásztól egyenrangú felebarátként kezel minden embert, de az értelmező értékeit és előítéleteit erőlteti az értelmezettre, és így minden tapintatos arckifejezése ellenére lekezeli és elutasítja a többi értékrendet. Az egyetemes jóindulatban elutasító rosszindulat lapul. A Gadamer által piedesztálra emelt előítéletekben igenis benne van az a töltet, amiért azok sokak számára negatív konnotációval bírnak. Több rosszindulat bújjik itt meg, mint egy mindent kinevető hozzáállásban, mert emez nem áztatja magát azzal, hogy ő nem nevetség. A dekonstrukció nem fél a nevetségessé válástól, mi több, kihívja magára. Ezért Derrida félreértelmezése, ha nem vesszük figyelembe számárságait.

Minden nevetség, mert mindenben találni inkonzisztenciát. Nevethetünk is bármin, nincs kivétel. A *Szöveg és interpretáció*n több ízben dőlhetünk a kacagástól. E nyúlfarknyi dekonstrukción is jót lehet derülni, és ez nem ellene szóló érv. A szöveg egységes értelmének megszerzésére való törekvés ellentétes a nevetést affirmáló, bizonyos értelemben tehát rosszindulatú ember megközelítésével. A humorosság megközelítés kérdése befogadói szempontból, még akkor is, ha a befogadás során a szerzői intenciót fürkészzük: sosem tudhatjuk, hogy a szerző nem csak tréfálkozni akart-e. Gadamer szerint csak végső tehetetlenségünkben ítélnünk úgy, hogy a szerző ironizál. De ez csak akkor állna meg, ha nem létezne az önálló vicc, és Gadamer úgy is tesz, mintha így lenne. Pedig létezik, így – időnként vagy akár állandóan, de teljes egészében sohasem felderíthetően – van viccelő szándék is. Sőt, akkor is röhejesnek titulálhatunk valamit, ha annak kinyilvánított intenciója vagy az általában vélelmezett értelme ezt nem engedné meg. A cinikus rosszindulat megalapozottabb a jóhiszemű szemlesütésnél vagy más folyóirat-elkészítési módnál. De ha el is fogadjuk, hogy csak végső esetben gondolhatunk az iróniára, akkor ez az a bizonyos végső eset: Gadamer csak ironikusan írhatta azt, hogy ne éljünk az irónia feltételezésével.

S most bevethetjük az üstlogikát is, nem félve a *röhejesség* válástól. Tegyük fel, hogy súlyos és röhejes egymástól különválasztható! A lényegtelen, amivel foglalkozni nevetség, e szövegek sokasága, ami egyáltalán megteremti a fontosat. A fontos létrejöttében fontos szerepet tölt be a

⁹² „...valamit ironikusként felfogni – ez gyakran semmi egyebet nem jelent, mint olyan tettet, amit az interpretáló kétségbeesésből követ el.” Gadamer: „Szöveg... 30. Az iróniáról írtakat vonatkoztatjuk a viccre is.

⁹³ A fenomenológia egyik jelszava: „Vissza a dolgokhoz!” – ezen a jelenségek közvetlen vizsgálatát értik, ahogy mindennapiságukban, nem megkonstruáltan vagy megválogatva adódnak.

lényegtelen. A lényegtelen tehát nagyon is lényeges. A szétválasztás összefolyik. Az egzisztenciális súlyt az ellenpont okozza, de a súly felbillen, most lebeg – akkor nincs is már súly. Két filozófus lebeg a sivatagban. Ám kell az egyik és kell a másik is, de csak hogy üljön a röpke kis poén. A két filozófus ezért máris újra a homokot rója, s oázis nincs a láthatáron, csak délibábok.⁹⁴

III. Végő konklúzió

Megeshet, hogy egyeseket a fenti fejezet elégedetlenséggel tölti el, hiszen szigorú olvasást ígértünk, de a látszat nem ezt mutatja. Olvasásunk igenis szigorú volt, mivel azonban az egyik sarkalatos koncepció, amelyet dekonstruáltunk, éppen a szigorúság egy felszínes értelme, így ellentmondó lett volna azt a szövegi struktúrát követni, melyet e szigorúsághoz társítunk. Valamint jusson eszünkbe, amit a dekonstrukció stílusának indítóokairól előadtunk!

A hermeneutika egzisztencialitása és jóindulata is dekonstruáltatott, az viszont e két jelző nélkül csupán az jelenti: értelmezésemélet. Nem jutottunk közelebb a helyes értelmezésemélet-hez, és az egzisztenciális hermeneutika, ismét úgy látszik, nem tartható.

Nem számítottunk a dekonstrukció fényes győzelmére, és habozunk mellette lándzsát törni. A jóindulatú viszonyulás miatt a dekonstrukcióról nem derült ki önellentmondás.⁹⁵ Most nézzük szúrósabb szemmel! A dekonstrukciónak nem gond egy szembenálló elméletet elolvasni, de önmagát igen: a szigorú következetesség a dekonstrukciót is megrengeti.⁹⁶ E *peritropé* eljárás a gyanú minden hermeneutikájára alkalmazható, így nincs olyan értelmezésemélet a látóterünkben, mely teljesen konzisztens.

Másodszor: a hit hermeneutikáját a dekonstrukció minden értelmezési aktus alkalmával felhasználja, így azt nem lehet elvetni. Miképp lehet az első jelentés mögé nézni, ha nincs egy intencionálnak vélt értelemegység a birtokunkban? A „kon” előtag a hit hermeneutikájára utal. De minek egy olyan jelentést kikezdeni, amit magunk tulajdonítottunk a szövegnek, talán helytelenül?⁹⁷ Itt a dekonstrukció szigorúságán látszik csorba esni.⁹⁸

Harmadszor: dolgozatunk elején félretettük azt a tényt, hogy egy mindent befolyásoló, implicit értelmezési stratégiát fogunk alkalmazni. Azzal kezdtük, hogy rákérdeztünk, milyen „eszközzel” kellene értelmeznünk, s a gyakorlati alkalmazhatóság elvárása az egzisztenciális hermeneutika sajátja. A kérdés, hogy miként kell értelmezni, *univerzális* válasz követelményét is rejti, amely szintén az egzisztenciális hermeneutikára jellemző. Továbbá az elméletekbe bele kellett helyezkednünk, az e ponton megnyilvánuló stratégia is teljességgel jóindulatú és egzisztenciális megközelítés volt. Vállalkozásunk kerete és motívuma tehát egzisztenciális hermeneutikus, így e nélkül a megközelítési mód nélkül nem jöhetett volna létre semmilyen megmértetés, s a dekonstrukció nem kerülhetett volna ki győztesen.⁹⁹

⁹⁴ Tettünk egy dekonstruktív gesztust, a szöveg e felfelérését tovább lehetne és kellene is bontogatni.

⁹⁵ Vagyis a tanulmányunk oda-vissza olvasási projektje nem minden szempontból kielégítő.

⁹⁶ Vö. „...her own [the deconstruction's] text is necessarily self-deconstructed, always already a palimpsest.” [A dekonstrukció saját szövege szükségszerűen öndekonstruáló, mindig eleve egy palimpszeszt.] Spivak: i. m. lxxvii. old. Derrida maga nem dekonstruálta saját szövegeit, de nem titkolja, hogy szövegei dekonstruálkodnak. „...a dekonstrukció vállalkozása mindig ... saját csapdájába esik.” Derrida: *Grammatológia*. 49.

⁹⁷ „Rousseau szövegének [derrida] felosztása arra, amit mondani szándékozik, és arra, amit nem, természetesen az olvasás fortélyá (az intenció mindig effajta textuális konstrukció). De Man ezt a szöveg által előre megformált félreolvasás példájának nevezné” Culler: i. m. 313.

⁹⁸ Vajon itt arról a védekező mechanizmusról van szó, mint amit Gadamer viselkedésén véltünk észrevenni az ominózus konferencia kapcsán? A személyes integritás védelme mindkét elmélet eredményeit eltorzítani látszik. Derrida egy ilyen vád ellen meg tudná védeni magát azzal, hogy dekonstruálja a nyilvános és az intim indítóokok oppozícióját. Azonban az embert sosem tudjuk kizárni az elméletből, hogy aztán az tiszta racionalitásában álljon előtűnk. E tanulmány szerzője sem hitegeti magát azzal, hogy integritásának látszatáért ne tévesztett volna szem elől olyan mozzanatokat, amelyek veszélyeztették volna a koncepcióját.

⁹⁹ Sokat sejtet, hogy Ricœur, akitől a besorolás elvét vettük, szintén a hermeneuták népes táborát gyarapítja.

Negyedszer: a dekonstrukció elzárkózik a gyakorlattól. A hermeneutika használható, a dekonstrukció nem.¹⁰⁰ Az egzisztenciális hermeneutika elveit tehát, bármilyen vitathatóak is, el kell fogadnunk mint elidegeníthetetlenül hozzánk tartozóakat.

Elvitatjuk a dekonstrukció diadalát az utólagos aggályok miatt? A dekonstrukció szintén elválaszthatatlan tőlünk, mivel ez a következetesség igényéből szigorúan folyó stratégia. A dekonstrukciónak szüksége van a hermeneutika módszereire, a hermeneutikának pedig a dekonstrukció kontrolljára. Bár kizárják egymást, mindkettőt meg kell tartanunk. Kétféle szemmel kellene olvasnunk, hiszen a binokuláris parallaxis felelős a látásban is azért, hogy a vakfoltok kiküszöbölődjenek. S hogy ez csak metaforizálás vagy érv, az megint nézőpont kérdése.

Bibliográfia

Aron László: *Edmund Husserl*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1982.

Culler, Jonathan: *Dekonstrukció*, ford. Módos Magdolna, Budapest, Osiris Kiadó, 1997.

Derrida, Jacques: „Az el-különböződés”, ford. Gyimesi Tímea, in *Szöveg és interpretáció*, szerk. Bacsó Béla, Cserépfalvi Könyvkiadó, Budapest, 1991, 43–63.

Derrida, Jacques: *Béliers. Le dialogue ininterrompu : entre deux infinis, le poème*, Galilée, 2003.

Derrida, Jacques: „Comme il avait raison ! Mon Cicérone, Hans-Georg Gadamer.” in *Contre-jour*, 2006. 9. szám, 87–91.

Derrida, Jacques: *De la grammatologie*, Paris, Minuit, 1992.

Derrida, Jacques: „Éperons. Nietzsche stílusa”, ford. Sajó Sándor, in *Athenaeum*, 1992. 3. szám, 172–213.

Derrida, Jacques: *Grammatológia*, ford. Molnár Miklós, Életünk, Szombathely, 1991.

Derrida, Jacques: „Levél egy japán baráthoz”, ford. Pörzsi Zsuzsa és Takács Ádám, in *Nappali Ház*, 1992. 4. szám, 3–6.

Fehér M. István: *Martin Heidegger*, Budapest, Göncöl Kiadó, 1992.

Gadamer, Hans-Georg: „Destrukció és dekonstrukció”, ford. Bonyhai Gábor, in *Literatura*, 1991. 4. szám, 336–346.

Gadamer, Hans-Georg: *Dekonstruktion und Hermeneutik*, in *Philosophie und Poesie. Otto Pöggeler zum 60. Geburtstag*, I. kötet, Stuttgart, 1988. 3–15.

Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer*, ford. Bonyhai Gábor, Budapest, Gondolat Kiadó, 1984.

Gadamer, Hans-Georg: „Szöveg és interpretáció”, ford. Hévízi Ottó, in *Szöveg és interpretáció*, szerk. Bacsó Béla, Budapest, Cserépfalvi Könyvkiadó, 1991. 17–41.

Grondin, Jean: *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába*, ford. Nyíró Miklós, Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

Grondin, Jean: *L'herméneutique*, Paris, PUF, 2006.

Heidegger, Martin: *A műalkotás eredete*, ford. Bacsó Béla, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988.

Heidegger, Martin: *Nietzsche I und II*, Stuttgart 8. A., Klett-Cotta, 2008.

Heidegger, Martin: „Nietzsche mondása: « Isten halott »”, ford. Czeplédi András, in *Rejtekek*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 183–232.

Heidegger, Martin: *Lét és idő*, ford. Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István, Vajda Mihály, Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

Hillis, Miller J.: „Stevens' Rock and criticism as cure” in *Georgia Review*, 1976. 30. szám, 335–338.

Michelfelder, Diane P. és **Palmer**, Richard E.: *Dialogue and Deconstruction*, Suny Press, 1989.

Michelfelder, Diane P. és **Palmer**, Richard E.: „Előszó a Dialógus és dekonstrukció című kötethez.”, ford. Módos Magdolna, in *Literatura*, 1991. 4. szám, 317–321.

¹⁰⁰ Talán Derrida ezt az élethetőséget és a dekonstrukció élethetlenségét ismeri el itt: „J'enviais cette force qui en lui [en Gadamer] affirmait la vie.” [Irigyeltem azt az erőt Gadamerben, amellyel az életet igenelte.] Derrida: „Comme... 87. old.

Nietzsche, Friedrich: *Túl jón és rosszon*, ford. Tatár György, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2000.

Revue internationale de philosophie 1984. 151. szám

Ricœur, Paul: „Az interpretációk konfliktusa”, ford. Martonyi Éva, in *Ikonológia es Műértelmezés 3. - A hermeneutika elmélete*, szerk. Fabiny Tibor, Szeged, JATEPress, 1998. 139–150.

Spivak, Gayatri C.: „Translator’s preface”, in Jacques Derrida: *Of grammatology*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1976. i-xc.